

**BEGINNINGS AND DEVELOPMENT OF THE TURKISH AND MACEDONIAN
CHILDREN'S LITERATURE IN MACEDONIA**

Prof. Mahmut Celik Ph.D

Prof. Violeta Dimova Ph.D

Goce Delcev University – Stip, Republic of Macedonia violeta.dimova@ugd.edu.mk

Abstract: The aim of this paper is to make a literary and historical cross section of the beginnings and the development of Turkish and Macedonian children's literature in Macedonia. Our goal at this point is not to give an in-depth interpretation and approach to the works, but to present the cultural and civilizational benefit from the mutual living of different child population in one area and its contribution to the mutual integration, or disintegration. Our main statement is that literature is what can best assist in mutual understanding and integration of the children as well as contribution to tolerance and better overcoming and acceptance of differences between them.

Key words: beginning, development, Turkish, Macedonian, children's literature

**ПОЈАВАТА И РАЗВОЈОТ НА ТУРСКАТА И МАКЕДОНСКАТА
КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА ВО МАКЕДОНИЈА**

Проф. д-р Махмут Челик

Проф. д-р Виолета Димова

**Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Република Македонија
violeta.dimova@ugd.edu.mk**

Апстракт:

Овој труд претставува обид за книжевно-историски пресек на појавата и развојот на турската и македонската книжевност за деца во Македонија. Нашата цел во овој момент не е толкувањето, како и продлабочен пристап на делата, туку намерата да ја претставиме културната и цивилизациска придобивка на заедничкото живеење на еден простор на две различни детски популации и колку тоа допринело за нивното здружување или разединување. Нашето основно стојалиште е дека книжевноста е онаа која многу може да помогне за меѓусебно запознавање, а со тоа и зближување на децата, како и за толеранција и полесно надминување и прифаќање на разликите меѓу нив.

Клучни зборови: појава, развој, турска, македонска, книжевност, деца.

Вовед (Увод, Introduction)

Кога ќе се спомне турската литература на Балканот, на просторите на поранешна Југославија, особено кога е во прашање литературата за деца, прво што ни паѓа на ум е поезијата, како книжевен израз на кој најчесто сме навикнале да ги читаме и да ги

слушае творбите наменети за најмалата популација. Кон поетите од заедниците кои живееле на Балканот се вклучиле и турските поети од Македонија. За појавата и развојот на турската литература во Македонија, која се наоѓала во границите на петвековното Османлиско Царство дознаваме многу од скопскиот писател Зариа, кој дава преглед на оваа литература од неговото време.

Литературата за деца и турското образование во Македонија (Књижевност за деца и турско образование у Македонији, Children's literature and Turkish education in Macedonia)

Писателот кој ја одбележал турската литература на овие простори е Јахја Кемал Бејатли¹. Покрај него, во времето на Балканските Војни, се појавуваат уште две значајни имиња, како претставници на турската литература за деца. Тоа е писателот Сабри Џемил со неговото познато дело за деца, „Посебна поезија за деца“², како и писателот и поет Абдулхаким Хикмет Доган. Неговата работа во врска со појавата на турската литература во Македонија е прикажана во најубаво светло, иако во овој период детската литература, особено поезијата, се карактеризира со верско – педагошки и дидактички елементи. Само како илустрација, сакаме да ја посочиме песната Малиот ученик³, наменета за најмалата популација, од А. Х. Доган:

Малиот ученик

Мало мало учениче,/ Пристојно, пристојно,

Ден и ноќ, напорно/ Учи, се подготвува,

Го сака наставникот/ Своите родители,

Дочекан со „Браво“/ О, колку среќен станува!...

(Турско образование во Македонија и A.H.Doğan,S.131)

Иако поезијата за деца била доминантен литературен жанр⁴, во овој период, секако писателите пишувале и прозни дела, кои најчесто биле со алегоричен карактер, а стилот и јазикот бил прилагоден на најмалата популација. Еве една куса алегориска приказна/басна која сосема јасно и транспарентно поучува уште во самиот наслов:

Немој да бидеш тврдоглав

Еден ден, две тврдоглави пилиња пронашле една јачменова сламка. Едното од едниот крај, другото од другиот, со клуновите ја зграпчиле сламката:

„Јас ќе ја земам!... ти нема да ја земеш!...“

„Не, јас ќе ја земам!... ти нема да ја земеш!...“ почнале да се расправаат...

Малку потоа сламката се скршила и двете пилиња паднале наназад, заедно со јачменот. Едно врапче будно ја следело нивната расправија. Тоа се наоѓало веднаш спротивно од нив, па си го зело јачменот и убаво си го наполнило stomacheto, додека тврдоглавите пилиња... останале само да гледаат.

(Исто: A.H. Doğan, S.156)

Овие автори, на некој начин ја создавале историјата на турската литература за деца, и тоа не само во поезијата, туку и во прозата. Во оваа смисла, Румелиските Турци помогнале во поставувањето на основите на турската литература на Балканот и на уметноста воопшто, уште во времето на Балканските војни. Од овој период од историјата и развојот на турската литература на Балканот, сакаме да ги истакнеме гледиштата на познатиот турски писател Исмаил Сабри, чии ставови во врска со литературата за деца се особено значајни, бидејќи тој, акцентот го става пред сè врз идеолошките компоненти на оваа литература, а помалку врз дидактичките, бидејќи ако е застапена само дидактиката, тогаш не станува збор за вистинска уметност. Тој вели дека литературата за деца пред сè треба да им всади љубов на децата кон татковината, бидејќи таа е нивно ткиво. Иако постојат и други аспекти, како што е образованието и поучувањето, тие треба да се надминуваат, бидејќи литературата не смее да се става во било какви шеми и шаблони. „Литературата за деца е уметност, која за разлика од другите уметности, во светот на детето е еден друг вид игра“, вели писателот Сабри. Поезијата за деца, според него треба да биде совршена, поради чистотата и совршенството на детската душа, со многу фантазија и сензитивност. Тој со право смета дека тоа зависи пред сè од авторската сензитивност и способност за комуникација со светот на детето. Детското срце треба да се регрутира во тој свет како основа „за емоционална комуникација во средината во којашто живеат, но и во светот воопшто“. 5

Времето на Втората светска војна во земјите на Балканот и во Македонија е време на недостаток на образование на децата од турската заедница, што може всушност да се каже и за образованието на децата од другите заедници, како и на самите Македонци. Но непосредно по завршувањето на војната, во рамките на тогашната СФРЈ, Турците одново почнуваат да творат и да ја создаваат својата култура. Така, заедно со појавата и развојот на литературата за деца од македонски автори, се појавуваат нови имиња во овој жанр. Особено заслужни во културолошка и литерарна, па и образовна смисла се списанијата „Birlik“ (Заедница), „Sevinç“ (Радост), „Tomurcuk“, (Цвет), „Pijoner“ (Пионер) кои се појавуваат во периодот од 1944 до 1954 година, како и списанието наменето за деца „Sesler“ (Гласови), кое излегува во 1955 година, кога се отворени и првите училишта по војната, на турски јазик. Во ова време се создаваат и првите учебници на турски јазик, врз кои се положени темелите на турската книжевност за деца.

Турските писатели и поети во Македонија, своите први литературни обиди ги направиле во поезијата, а потоа, секако пишувале и раскази, додека романот, како литературен вид, во турската литература за деца се појавува малку подоцна. Така, уште во 1944/45 година, во списанието „Birlik“, во Скопје, своите први песни, на турски јазик ги објавува поетот и писател Шукру Рамо. Тоа се песните со мотиви од Народно Ослободителната Борба: „Партизани“, „Ние сме Титови војници“, „Жртви на фашизмот“ и др. Првите раскази во

турската литература за деца се јавуваат речиси истовремено со поезијата, за малку подоцна да ги читаме и прозните дела – романите од познатите турски писатели, како што се: Мустафа Карахасан, Махмут Киратли, потоа нивните следбеници Неџати Зекирија, Шукру Рамо, Фахри Каја, додека во третата група писатели за деца ги сместуваме: Алеттин Тахир, Сурејја Јусуф, Реџеп Бугарич, Нусрет Дишо Улку, Авни Енгуллу, Авни Абдуллах и др.

Привите раскази биле објавени во списанието „Birlik“, „Sevinç“, „Tomurcuk“, „Sesler“, а потоа многу раскази, книги, песни биле објавувани во антологии на турско – македонската книжевност за деца. Во релативно поново време, во 1990 година, писателот Фахри Каја ја објавува антологијата на турско – македонски раскази, со што уште еднаш се потврдува паралелниот развој на турската и македонската литература за деца. Тоа може да се види пред сè од темите и мотивите коишто се слични и во турската и во македонската литература, што произлегува секако од времето и заедничкиот простор на кој се развива и се преплетува, не само литературата, туку и културата, обичаите и начинот на живеење воопшто. Ова тврдење ќе го поткрепиме со давање кус преглед на развојот на македонската литература за деца, со забелешка дека акцентот го ставаме на делата и писателите што се појавуваат непосредно по Втората Светска Војна до денес.

Општите места на авторите кои се занимаваат со прочување на литературата за деца се дека нејзините „вистински“ почетоци се лоцираат во времето на романтизмот, а нејзините корени треба да ги бараме во фолклорот и во басната. Така и во Македонија, литературата за деца своите први проблесоци ги покажува во времето и појавата на првите народни учители и просветители, во 19. и почетокот на 20. век, во времето на Романтизмот, кој во Македонија се карактеризира пред сè со собирање народни умотворби и издавање зборници, во кои свое место си наоѓаат и детските залагалки, приспивни песни, брзозборки и др. За одбележување е и податокот дека македонскиот лауреат Григор Прличев има напишано 15 песни за деца, чија уметничка вредност не ја коментираме, бидејќи се со строг дидактички карактер, но интересен е самиот факт дека се појавува веќе и индивидуален интерес за пишување творби кои им се наменети на децата. Националните и патриотските мотиви во делата за деца, што беа особено карактеристични и кај нас, при создавањето на литературата за деца, како дел од „забрзаниот скоковит развој“ на македонската литература воопшто, имаа своја улога во формирањето на националната свест кај младиот читател, што најлесно се постигнуваше преку внимателно избраните училишни лектури, како и низ страниците на првите периодични списанија за деца во Македонија, како што е првиот детски весник на македонски јазик „Пионери“, кому „му припадна историската улога, во тие сè уште воени години да ги фундаира патиштата по кои натаму ќе се распостира книжевната реч за најмладите читатели...“ (М. Друговац, 1975: 8). Во „Колибри“ како посебен додаток на дневниот весник „Нова Македонија“ се печатеа и творби на условно наречени писатели – деца. Во книгата на Миодраг Друговац направен е, би рекле успешен обид за една глобална периодизација на книгите и писателите за деца од нивната појава, веднаш по завршувањето на Втората светска војна кои, според него се дел од феноменот на ренесансата на македонскиот литературен јазик, како дел од продуктивната разновидност, што е карактеристична за македонската национална литература за деца и за литературата воопшто во овој повоен период. Водејќи сметка за временската дистанца, само ќе потсетам на имињата на авторите кои Друговац ги

калсифицира генерциски во три фази и тоа: Прва фаза (1944-1951), кога се поставуваат и темелите на македонскиот литературен јазик, во која ги сместува: Ванчо Николески, Борис Бојациски, Васил Куноски, Славко Јаневски, Јордан Леов и Лазо Каровски. Втората фаза (1951-1959) ја сочинуваат имињата на: Глигор Поповски, Србо Ивановски, Цане Андреевски, Бистрица Миркуловска, Генади Болиновски, Евгенија Шуплинова, Иван Ивановски, Јован Стрезовски, Михо Атанасовски, Видое Подгорец, Оливера Николова, Бошко Смакоски и др., а во фуснота ги додава и имињата на оние писатели, кои според возраста ѝ припаѓаат на оваа генерација, но како писатели за деца се афирмираат подоцна, по завршувањето на оваа втора фаза. Тука, јас би ги спомнала пред сè имињата на Видое Видически, Ристо Давчевски и Живко Чинго, чии книги станаа дел од задолжителната училишна лектира, а беа и екранизирани како ТВ серии или радио-драми. („Големата шума“ на В. Видически, „Мустаките на генералот Рококајко“ на Ристо Давчевски, „Сребрените снегови“ на Ж. Чинго). Во оваа фаза, за разлика од претходната, како што вели Друговац, „македонската литература за деца се потврдува како модерна проекција на животните збиднувања во мошне широк распон на тематската специфика, при што влијанието на народните умотворби – инаку доста забележливо во претходниот период се сведува на мерка, којашто во структурата на делото не се сфаќа ни како директно угледување ни како одглас на народниот поетски и раскажувачки резон...“ (М. Друговац, 1975: 10-11). Во овој период, некои писатели од првата генерација се свртуваат кон посовремени и помодерни поетски и прозни концепти, како на пример Славко Јаневски со „Шеќерната приказна“ и со другите свои дела, кои ги објавува подоцна. Во Третата фаза, по 1959 година, според Миодраг Друговац, се појавува „хетерогена група писатели, како што се Киро Донеv, Драган Јаневски, Ненад Џамбазов, Милутин Бебековски, Васил Пујовски и др. Тука завршува периодизацијата на писателите од кои многумина не се веќе меѓу живите, а пак кон имињата на оние од третата фаза се надоврзуваат имињата на Горјан Петревски, Лилјана Белева, Христо Петревски, Младен Србиновски, како и имињата на Светлана Христова Јоциќ, потоа, Ката Мисиркова Руменова, Стојан Тарапуза, Звонко Стојановиќ, Ванчо Полазаревски, кои ѝ припаѓаат на постарата генерација писатели, но подоцна се појавуваат и како писатели за деца. Книги за деца уште пишуваа(т) и Јадранка Владова, Јордан Даниловски, Александар Прокопиев, Марија Емилија Кукубајска.

Заклучок (Закључак, Conclusion)

Можеме да заклучиме дека, и покрај тоа што можеби продукцијата на книги за деца на македонски јазик и од македонски автори е поголема по обем во однос на турската литература за деца во Македонија, темите и мотивите се слични, а светот и на детето од „турското маало“ и од „македонското маало“ е идентичен – народната борба за ослободување, образованието, односно училиштето, другарството, игрите, социјалниот статус, родниот крај, селото, првата љубов, се оние општи места, не само во делата на македонските и турските писатели, туку и во литературата за деца воопшто.

И на крај, кон заклучокот само ќе додадеме: Она што е карактеристично и за турската, а и за македонската литература за деца е фактот дека и во двете литератури недостасува поголем интерес на поетите и писателите да пишуваат книги кои ќе бидат наменети првенствено на децата, а кои со задоволство би ги читале и возрасните, какви што се на

пр. делата на Горјан Петревски, кои се омилена лектира и на помалите деца, но и на тинејџерите. Но, мораме да признаеме дека сето тоа не е доволно, зашто, како што вели турскиот писател, што го цитиравме погоре: Детското срце треба да се регрутира во светот на детето како основа за емоционална комуникација во средината во којашто живеат, но и во светот воопшто.

ЛИТЕРАТУРА (Литература, Literature)

1. Димова, Виолета (2012) Естетиката на комуникацијата и литературата за деца, Скопје, Македонска реч.
2. Друговац Миодраг, Повоени македонски писатели 1, Наша Книга, Скопје, 1986
3. Зекерија, Нецати, Градина, Антологија на поезијата за деца од писателите на турската народност во Југославија, Детска Радост, 1985
4. Кукубајска, Марија Емилија, *Букварчето на Емилина*, ЕМАРИ, 2015
5. Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi 7, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1997
6. Hamdi, Dr. Hasan, Makedonya'da Türkçe Eğitim ve Abdülhakim Hikmet Doğan, Birlik Yayınları, Üsküp 1998.
7. HAYBER, Dr. Abdülkadir, Makedonya ve Kosova Türklerinin Edebiyatı, Milli Eğitim Basımevi, 2001
8. Çocuklara bir tutam hikaye, NİD Mikenä, Manastır, 2008